

ENKELE WAARNEMINGEN VAN WATERSALAMANDERS UIT NOORD- EN MIDDEN-LIMBURG

door

P. VAN DEN MUNCKHOF

Parkweg 50

6511 BH Nijmegen

1. Inleiding

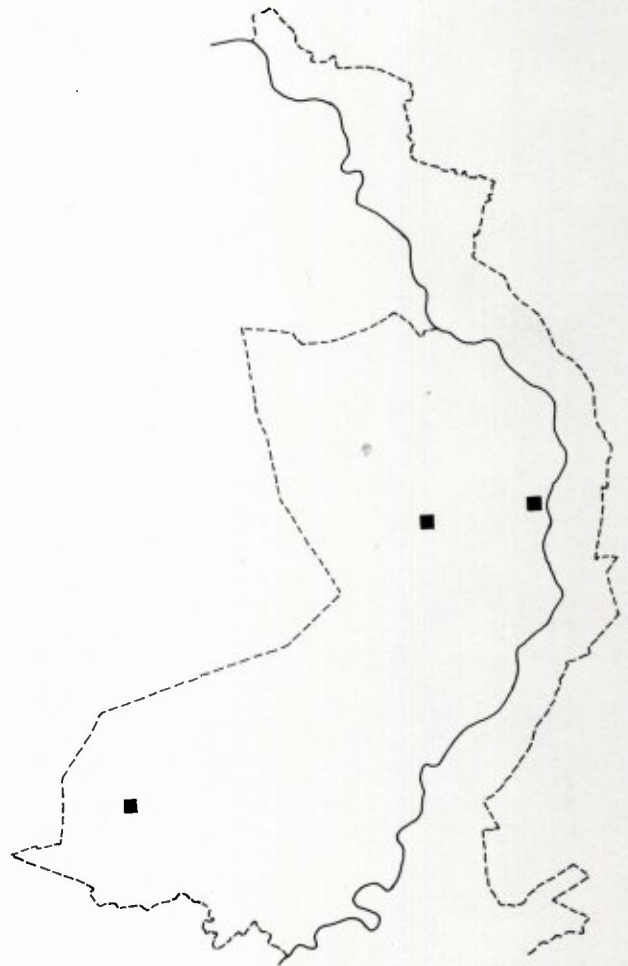
De afgelopen jaren heb ik in 15 Noord- en Midden-Limburgse kilometerhokken watersalamanders aangetroffen. In de meeste gevallen ging het om de Kleine watersalamander, *Triturus vulgaris* L., maar ook het voorkomen van de Alpenwatersalamander, *T. alpestris* (Laur.), en de Kamsalamander of Grote watersalamanders, *T. cristatus* Laur., werd vastgesteld.

In drie kilometerhokken (figuur 1) kwamen salamanders voor, waarvan de soortnaam niet met voldoende zekerheid achterhaald kon worden. In het navolgende worden alle vindplaatsen, ook die van de niet gedetermineerde exemplaren, in 't kort besproken.

2. Kamsalamander of Grote watersalamander

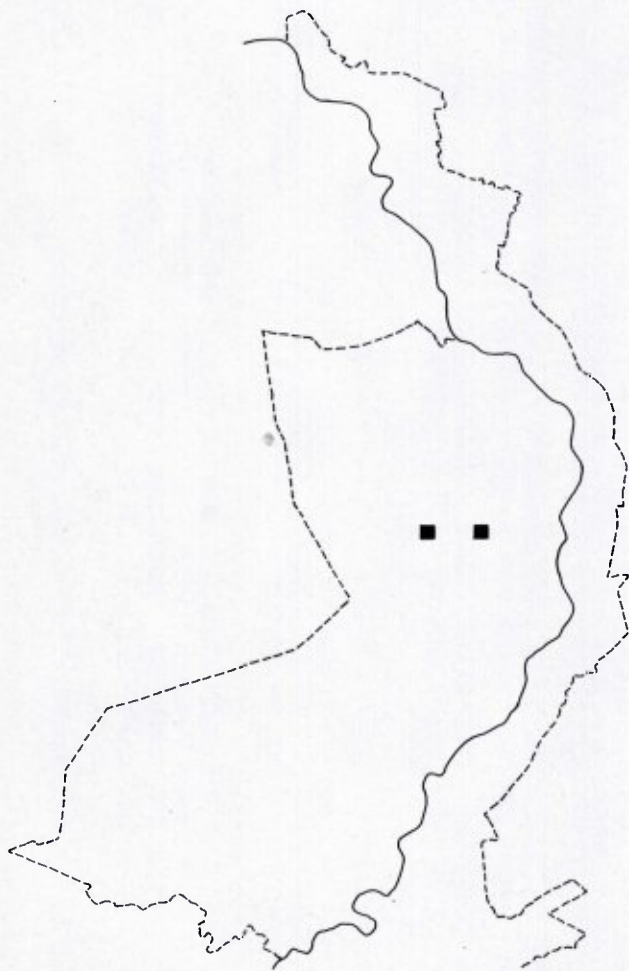
De Kamsalamander werd in twee kilometerhokken gevangen (figuur 2). Het eerste exemplaar van deze soort ving ik op 6 april 1975 in het Joostermeer, gelegen in de gemeente Horst (VAN DEN MUNCKHOF, 1979a). Het betrof een mannetje van ongeveer 14 centimeter lengte. Deze salamander werd niet in het ven zelf gevangen, maar bij een aan de rand daarvan gelegen drinkpoel (figuur 3). Zie voor een beschrijving van het Joostermeer VAN DEN MUNCKHOF, 1979a.

Op 19 april 1976 vingেন H. Cuppen en ik ongeveer op de gemeentegrens tussen Horst en Sevenum een Kamsalamander in een oude drinkpoel nabij de Peelloop. Het was een wijfje van circa 10 cm. De poel ligt

Figuur 1:
Verspreiding niet-gedetermineerde watersalamanders

in de samenvloeiing van twee oude kavelslootjes, aan de rand van een jong loofbos tussen Peelloop en Quivitsvliegse Loop. In het dal van de Peelloop, waarin de poel is gelegen, werd een aantal jaren geleden de ruilverkaveling 'Reindonk' uitgevoerd. In het kader van die ruilverkaveling zijn hier vele houtwallen, drinkpoelen en karresporen opgeruimd, wegen verhard en beken genormaliseerd. Dat de salamanderpoel en de bovengenoemde slootjes de ruilverkaveling hebben overleefd, is ongetwijfeld te

Figuur 2:
Verspreiding Kamsalamander

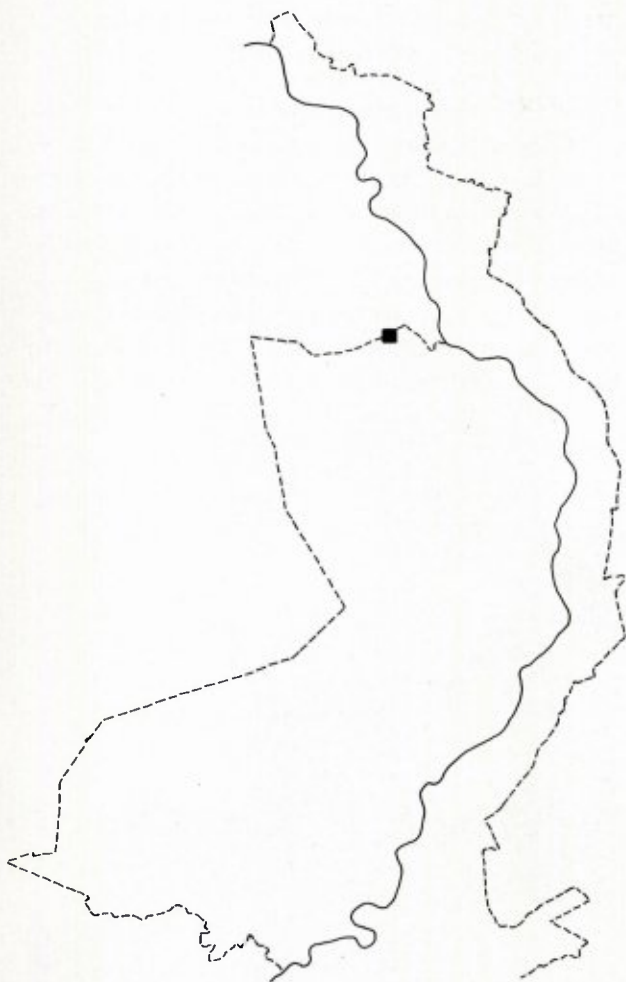

Figuur 3:
Drinkpoel bij het Joostemermeer, hoofdzakelijk begroeid met Mannagras. 29 april 1978.

danken aan het feit dat het ernaast gelegen grasland tot bos is omgevormd en daarom niet middels nieuwe sloten ontwaterd behoefde te worden.

3. Alpenwatersalamander

Deze soort werd slechts in één kilometerhok aangetroffen (figuur 4), in een drinkpoel aan de rand van de Overloonse Duinen. De betreffende poel ligt op Venrays grondgebied, vlakbij de grens met de Noordbrabantse gemeente Vierlingsbeek. Tientallen jaren geleden stroomde hier de natuurlijk meanderende Giessevennekensbeek onder langs de hoge, steile rand van het beboste stuifzandgebied der Overloonse Duinen. Vóór de Tweede Wereldoorlog werd van die beek het Afleidingskanaal gemaakt; de ergste kronkels van de beek werden daarbij afgesneden en de bodem van het kanaal kwam veel lager te liggen dan de vroegere beekbodem. In de hoofdzakelijk met eikenberkenbos begroeide rand van de Overloonse Duinen liggen nog enkele afgesneden meanders van de Giessevennekensbeek, waarlangs hier en daar nog o.a. de Koningsvaren (*Osmunda regalis*) groeit. De drinkpoel, waarin de Alpensala-

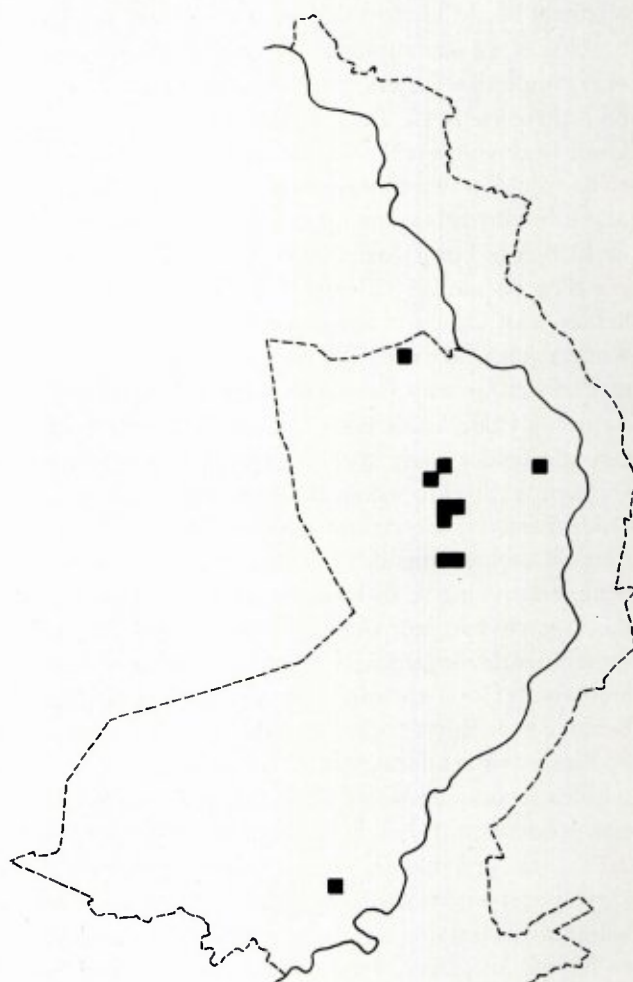

Figuur 4:
Verspreiding Alpenwatersalamander

mander (een wijfje van ongeveer 10 cm) op 7 april 1975 werd gevangen, is één van die oude beekmeanders. De poel ligt op de overgang van het bos en een weiland. Ze is in hoofdzaak begroeid met Mannagrass (*Glyceria fluitans*).

4. Kleine watersalamander

De Kleine watersalamander werd veruit het meest

Figuur 5:
Verspreiding Kleine watersalamander

aangetroffen, in zeker 10 verschillende kilometerhokken; zie figuur 5.

Tot 1966 was deze soort zeer algemeen in de Donk, een gedeelte van het dal van de Karbroekse Beek in de gemeente Horst. De Donk ligt tussen het dorp Meterik en het gehucht Afhang, waar ik mijn jeugd heb doorgebracht. Het gebied was drassig en bestond hoofdzakelijk uit grasland; het werd doorsneden door tal van greppels, sloten en beekjes, die bijna

allemaal in de Oude Beek en tenslotte in de Kabroekse Beek uitmondden. De Oude Beek was een vele honderden meters lange afgesneden bocht van de Kabroekse Beek. De voornaamste zijtak van de Oude Beek was een beekje, dat uit het Rotven kwam en daarom Rotvense Loop heette. Omdat het Rotven als vuilnisstortplaats in gebruik was, stroomde door de Rotvense Loop voedselrijk water. De sloot was erg diep en modderig, terwijl het water verre van helder was. Op de oevers groeiden planten als Gewone zegge (*Carex nigra*), Rietgras (*Phalaris arundinacea*) en Gele lis (*Iris pseudacorus*). Vlak vóór de monding in de Oude Beek nam de Rotvense Loop een glashelder, vrij snel stromend zijbeekje op. Dankzij dit beekje waren de Rotvense Loop en de Oude Beek verder stroomafwaarts ook helder en redelijk snel stromend. En juist in dat gedeelte van beide beken ving ik als kwajongen menige salamander, samen met een oudere broer en zus en met verschillende jongens uit het gehucht Aftang. Zelfs jongens uit Horst kwamen hier salamanders vangen. Behalve in de Rotvense Loop en in de Oude Beek was de Kleine watersalamander in de Donk nog op verschillende andere plaatsen buitengewoon talrijk. In een groot aantal van de graslanden ("Donksweiden"), die geflankeerd werden door houtwallen, karresporen en knotwilgen, lagen drinkpoelen. Die waren bij de salamanders erg in trek als paarplaats en bij ons als plaats, waar we salamanders konden vangen. Twee van die drinkpoelen noemden we toendertijd "Salamanderkuilen". De ene was vrij groot en rond en had schuine hellingen terwijl de andere klein en rechthoekig was en gevaarlijk steile kanten had. In beide poelen groeide veel kroos en bij de rechthoekige kwam o.a. het Pijptorkruid (*Oenanthes fistulosa*) voor. We vingen hier met aan stokken bevestigde netjes hoofdzakelijk larven van de Kleine watersalamander.

In 1966 kwam in de Donk ruilverkaveling "Lollebeek" en sindsdien heb ik er nooit meer salamanders gezien. Wél ving ik op 7 mei 1970 een paar honderd meter stroomafwaarts van de Donk met een schep-

net een mannelijke Kleine watersalamander in de genormaliseerde Kabroekse Beek.

Van de Horster jongens, die vroeger in de Donk salamanders kwamen vangen, kwam ik een nieuwe vindplaats van de Kleine watersalamander te weten. Dat was in de Broekhuizer Molenbeek (gemeente Broekhuizen). Eenmaal zijn mijn broer en ik met die jongens meegeweest. Ze vingen toen wat exemplaren in de beek, op het punt waar deze staatsnatuurreservaat "Schuitwater" verlaat. De beek is er vrij breed en diep (dankzij een stuw) en helder. Ze stroomt er meanderend door een elzenbroekbos.

Figuur 6:
Normalisatie van de Smakter Veldlossing, Spurkt, 22 augustus 1978.

In 1969 werd in het kader van de al eerder genoemde ruilverkaveling "Lollebeek" in staatsnatuurreserveaat "Castenrayse Vennen" op Venrays grondgebied een kleine poel gegraven. Het was de bedoeling de poel te vullen met stronken van de talloze bomen, die in het dal van de Lollebeek aan de draglines en caterpillars ten prooi vielen. Een klein aantal stronken werd in de poel gedumpt, toch daarna kon men de poel niet meer bereiken omdat de enige toegangsweg werd afgesneden door de aanleg van een nieuwe loop van de Lollebeek. Men liet het watertje gewoon liggen. In de poel ontwikkelde zich een zeer rijke flora. Nergens in Noord- en Midden-Limburg heb ik op zo'n kleine oppervlakte zó veel plantesoorten zien groeien. In 1973 waren het er al ongeveer negentig (VAN DEN MUNCKHOF, 1974).

In de loop der jaren heb ik er onder meer de volgende soorten aangetroffen; Slangewortel (*Calla palustris*), Zompzegge en Hazezegge (*Carex curta* en *C. ovalis*), Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*), Liggend hertschooi en Moerashertschooi (*Hypericum humifusum* en *H. elodes*), Koningsvaren, Pilvaren (*Pilularia globulifera*), Moerasviooltje (*Viola palustris*), Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), Schild-ereprijs (*Veronica scutellata*) en een kranswier. Helaas is de poel momenteel sterk aan 't verlanden, waardoor vele plantesoorten (o.a. Pilvaren en Duizendknoopfonteinkruid) alweer verdwenen zijn. Ook de fauna van de poel is zeer interessant. Zo komen er vier soorten amfibieën in voor (VAN DEN MUNCKHOF & DROESSEN, 1972; VAN DEN MUNCKHOF, 1974. Naar de vele er in parende Gewone padden (*Bufo bufo*) wordt het watertje zelfs Paddenpoel genoemd. Vanaf 1971 is het voorkomen van de Kleine watersalamander in de Paddenpoel bekend. Op 15 mei 1971 vond ik in de poel een dood vrouwelijk exemplaar, dat een grote wond aan de rugzijde had. Op 1 juli 1975 ving ik in de Paddenpoel 11 larven van de Kleine watersalamander, in een ondiepe hoek.

In het Looboekdal (gemeente Venray) is de Kleine watersalamander aangetroffen in de Spurkt (CUPPEN

& VAN DEN MUNCKHOF, 1974; CUPPEN, 1976). Op 16 juli 1974 ving ik hier één larve in een voedselrijke, weelderig met o.a. Liesgras (*Glyceria maxima*) begroeide zijssloot van de Smakter Veldlossing.

Op 14 februari 1975 werd in de lossing Castenrayse Pas (gemeente Horst) een mannelijke Kleine watersalamander gevangen in het langs de Schadijkerpeelweg gelegen deel van de sloot. De lossing Castenrayse Pas is een helder, genormaliseerd beekje, waarin planten als Haaksterrekroos (*Callitriche hamulata*) en Duizendknoopfonteinkruid voorkomen.

In de Noordersloot (gemeente Horst) ving ik op 26 april 1975 5 Kleine watersalamanders; vier wijfjes en één mannetje. Ze werden allemaal gevangen in het gedeelte tussen de Tongerloseweg en de Stationsstraat. De Noordersloot ligt langs de spoorlijn Venlo-Eindhoven en is o.a. begroeid met Gewone waterranonkel (*Ranunculus aquatilis* ssp. *peltatus*).

Op 20 mei 1978 bezochten drs. J. Cuppen, F. Cuppen, N. Cuppen en ik de Beegderheide (gemeente

Figuur 7:
Drinkpoeltje bij Weverslo (Venray), 1 april 1978.

Beegden). In een van de vennen aldaar ving drs. Cuppen een vrouwelijke Kleine watersalamander. Zie voor een korte beschrijving van de flora van het ven VAN DEN MUNCKHOF (1979b).

5. Overige salamanders

Aan het eind van de zestiger jaren ving ik in een van de bermsloten van de Tongerloseweg, vlakbij de Peelloop (gemeente Horst), een volwassen watersalamander.

Begin 1977 bezochten drs. J. Cuppen, F. Cuppen, N. Cuppen en ik het Kaldenbroek (gemeente Grubben-vorst). In de Gekkengraaf ving drs. Cuppen een jonge watersalamander op een diepe plek aan de stroomafwaartse kant van de duiker onder de weg Kaldenbroek. Voor een korte beschrijving van de Gekkengraaf raadplege men VAN DEN MUNCKHOF (1980).

Op 30 juli 1976 liep ik in Weert door het park tussen de Louis Regoutstraat en het N.S.-emplacement aan de spoorlijn Weert - Roermond. Door dit park stroomt een beek die rijk begroeid is met o.a. Pijlkruid (*Sagittaria sagittifolia*) en Zwanebloem (*Butomus umbellatus*). In de beek waren drie jongetjes bezig, met een schepnet waterdieren te vangen. In een emmertje hadden ze 3 gevangen watersalamanders, in lengte variërend van circa 2 tot 3 centimeter. Op 25 augustus 1976 waren er twee jongens en een meisje aan 't vissen. In een emmertje hadden ze één jonge watersalamander.

6. Achteruitgang

In Noord-Limburg zijn de afgelopen jaren vele paarplaatsen van watersalamanders gedempt of verontreinigd. Zo werd de Donk in 1966 in het kader van ruilverkaveling "Lollebeek" op de schop genomen. Toen de draglines en bulldozers er ver trokken, was de Oude Beek er niet meer. De vroegere Rotvense Loop evenmin. En ook alle drinkpoelen, waaronder de twee Salamanderkuilen, heeft men gedempt. Niet alleen deze paarplaatsen, maar ook

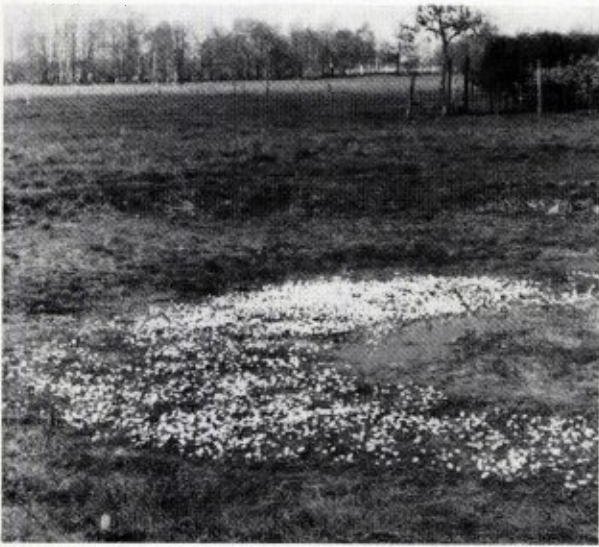
de rest van het landschap werd grondig vernield. Bijna geen boom bleef overeind; houtwallen, bosjes, karresporen, alles werd met de grond gelijk gemaakt.

De Kabroekse Beek, waarin in 1970 nog een Kleine watersalamander werd gesignaleerd, is al jaren ernstig vervuild. Reeds in 1968 traden hier massale vissterften op (VAN DEN MUNCKHOF, 1971), en de laatste jaren komen in deze eertijds zo visrijke beek praktisch geen vissen meer voor. Omdat de Kleine watersalamander gevoelig schijnt te zijn voor bepaalde verontreinigingen van het water (VAN DE BUND, 1968), mogen we wel aannemen dat de Kabroekse Beek niet meer geschikt is als paarwater voor deze soort.

In 1978 verschenen de caterpillars en draglines in het Loobeekdal om dit gebied in het kader van ruilverkaveling "Overloon Merselo" voor de moderne landbouw geschikt te maken. De Spurkt, waarin zoals we zagen paarplaatsen van de Kleine watersalamander en de Alpenwatersalamander lagen, werd zeer ernstig aangetast. Net als twaalf jaar eerder in de Donk gingen hier zeer veel kleinschalige landschapselementen, zoals karresporen, houtwallen en kavelslootjes op de schop. Het slootje, waarin de Kleine watersalamander in 1974 voorkwam, werd geheel gedempt. Het Afleidingskanaal, dat langs het paarwatertje van de Alpenwatersalamander stroomde, werd over een lengte van ongeveer 900 meter dicht gemaakt, omdat de uitmonding van dit kanaal in de Loobeek anderhalve kilometer in stroomopwaartse richting werd verplaatst. Vanaf het punt waarop de salamanderpoel ligt heeft men de benedenloop van het vroegere Afleidingskanaal nog gehandhaafd. Doch het waterpeil hierin is nu zo laag, dat de poel het grootste deel van het jaar droog ligt.

7. Mogelijkheden tot behoud

Niet alleen in Noord-Limburg, maar ook in de rest van Nederland gaan de watersalamanders op vele plaatsen achteruit. In 1973 werden alle salamander-

Figuur 8:
Fraaie drinkpoel langs de St.-Jorisweg bij 't Ham, begroeid met Gewone waterranonkel en Mannagras. 29 april 1978.

soorten door de overheid beschermd verklaard (Besluit beschermde inheemse diersoorten). Watersalamanders mogen niet meer worden gevangen of gedood en men mag ze niet meer in bezit hebben of te koop aanbieden. Zelfs "verontrusten" mag niet meer. Ik kan me voorstellen dat dergelijke maatregelen nuttig zijn. Maar het doet allemaal wat belachelijk aan wanneer men bedenkt dat diezelfde overheid jaarlijks miljoenen uitgeeft aan ruilverkavelingen zoals "Lollebeek" en "Overloon-Merselo", waarbij tal van amfibieënpaarplaatsen (drinkpoelen, sloten) worden gedempt.

Naar mijn mening zijn watersalamanders (en ook andere soorten beschermde planten en dieren) veel effectiever voor een verdere achteruitgang te behouden door allereerst het milieu waarin ze leven te beschermen. Dat kan bijvoorbeeld door het aankopen en goed beheren van voldoende (en voldoende grote) amfibieënrijke terreinen. Een zeer mooie gelegenheid doet zich o.a. voor bij het Joostemermeer, waar heel goed een amfibieënreservaatje van te ma-

ken zou zijn in het kader van de toekomstige ruilverkaveling "Melderslo" (VAN DEN MUNCKHOF, 1979a).

Sommige gebieden, zoals 't "Ham" in de gemeente Horst, bieden goede gelegenheden voor het plegen van milieubouw. Het Ham is een nog gaaf houtwallenlandschap in het dal van de Grote Molenbeek. Het bezit een grote natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarde, onder andere door de aanwezigheid van enkele drinkpoelen in en rondom het gebied (WERSCHKULL & SCHEPERS, 1977). Een van die poelen is te zien in figuur 8. Wanneer 't Ham in eigendom van een natuurbeschermingsinstantie zou komen (en in het kader van de toekomstige ruilverkaveling "Melderslo" is daar wellicht kans op), dan zou men de waarde van dit landschap nog aanmerkelijk kunnen verhogen door hier en daar nieuwe poelen aan te leggen. Uit elders, o.a. in de Castenrayse Vennen (Paddenpoel) en in Zuid-Limburg (zie TER HORST, 1959), opgedane ervaringen is gebleken dat men zo zeer waardevolle nieuwe amfibieënpaarplaatsen kan creëren. Daar het Joostemermeer nog geen kilometer van het Ham af ligt, zou er een goede kans bestaan dat ook watersalamanders die nieuwe poelen zouden gaan bevolken, zelfs wanneer er in 't Ham zelf momenteel al geen salamanders meer voorkomen.

Literatuur

- BUND, C. VAN DE, 1968. De Nederlandse amfibieën. K.N.N.V. en R.I.V.O.N.
- CUPPEN, H. & P. VAN DEN MUNCKHOF, 1974. Het Loobeekdal bij Venray: een uniek landschap bedreigd!
- CUPPEN, H., 1976. Floristische en faunistische inventarisatie van het Loobeekdal (Gem. Venray). Natuurhistorisch Maandblad 65/6, blz. 93-105.
- HORST, J. TER, 1958. Iets over de bescherming van reptielen en amfibieën in Zuid-Limburg. De Levende Natuur 62/5-6, blz. 138-144.
- MUNCKHOF, P. VAN DEN, 1971. De Europese hondsvij in Horst (L.) De Levende Natuur 74, blz. 196-198.
- MUNCKHOFF, P. VAN DEN & A. DROESEN, 1972. Flora en fauna van de Castenrayse Vennen. De Levende Natuur 75/1, blz. 19-22.

MUNCKHOF, P. VAN DEN, 1974. De ondergang van een Limburgs natuurreserveaat, de Castenrayse Vennen. Natuurhistorisch Maandblad 63/1, blz. 5-15.

MUNCKHOF, P. VAN DEN, 1979a. Knoflookpadden in het Joostemermeer, een voormalig heideven in de gemeente Horst. Natuurhistorisch Maandblad 68/3, blz., 39-42.

MUNCKHOF, P. VAN DEN, 1979b, Over het voorkomen van de Heikikker in Noord- en Midden-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 68/9, blz. 171-178.

MUNCKHOF, P. VAN DEN 1980. Klimopwaterranonkel in Noord-Limburg: hoe lang nog? Deel 3 Natuurhistorisch Maandblad 69/1, blz. 15-21.

WERSCHKULL, J. & C. SCHEPERS, 1977. Inventarisatie-rapport betreffende de wettelijke ruilverkaveling "Melderslo". Landinrichting Limburg.

Summary

The article deals with observations of *Triturus cristatus* Laur., *T. alpestris* (Laur.) and *T. vulgaris* L. and undetermined finds. Some details concerning the flora of the locations (all within North- and Mid-Limburg) are given.

The author expresses concern about decline and disappearance of the species, suggesting methods for preservation such as purchase by the authorities of certain areas, the creation of new pools etc.

RESTEN VAN FOSSIELE ZEESCHILDPADDEN GEVONDEN IN HET KRIJG VAN LIMBURG

DEEL II

ING. P.J. FELDER
Natuurhistorisch Museum,
Bosquetplein 6-7,
Maastricht

Summary

Since 1970 eight fossils of Sea Turtles have been found in Cretaceous strata of Limburg. General interest for these fossils has led us to give an account of all finds made to date.

In the period 1766-1978 not less than 257 fossils were found. This survey represents the history of two hundred years of collecting, handling and examining these fossils. We followed a chronological order in the survey based on names of collectors or authors.

Although description of species was not always complete, we may assume that three species of Sea Turtles have been found in Cretaceous strata of Limburg. They are:

Allopleuron hoffmanni (Gray, 1831)

Glyptochelone suyerkerbuyki (Ubaghs, 1879)

Platycheilone emarginata Dolo, 1909.

Older finds were as a rule not given with stratigraphical detail. Our stratigraphical surveys (figs 8 and 9) are based exclusively on the newer finds.

Vondsten tussen 1900 en 1970

Het begin van de twintigste eeuw geeft de indruk dat men alles wat men voorheen geleerd had weer verge-

ten was. Nieuwe vondsten worden niet meer vermeld. We moeten wachten tot 1918 alvorens weer sprake is van enkele vondsten. Maar ook dan worden geen beschrijvingen gegeven, men vermeldt uitsluitend dat er "drie *Chelonia's*" verhuisden vanuit een groeve naar het Museum aan de Looiersgracht. De vondst van een volledige schedel, gevonden aan de Gülikerberg bij Benzenrade, in 1918 vormde de aanleiding om in 1925 wat uitvoeriger in te gaan op de schedelvondsten. Voor de rest blijft het bij zeer korte vondstmeldingen, tot in 1955 een vondst gedaan wordt van *Glyptochelone suyerkerbuyki* (Ubaghs, 1879).

Dan ontstaat er opnieuw enige belangstelling.

Het is onmogelijk een nauwgezet overzicht te geven van de vondsten tussen 1900 en 1970. We moeten hier volstaan met een opsomming van hetgeen nu nog in de musea aanwezig is. Uiteraard is het mogelijk dat er dan enkele vondsten tussen zitten die reeds voor 1900 gevonden werden.